

Manipulyativ evfemizmlar hosil qiluvchi til darajalari.

Samarqand davlat chet tillari

instituti 1-bosqich doktoranti

Kabilova Sayyora Abdukarimovna

sayyoramohizodali@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ommaviy axborot vositalarida ona tilida so'zlashuvchilarning ongiga ta'sir qilish uchun evfemizmlardan foydalanish barcha til madaniyatlariga xosdir. Chunki zamonaviy jamiyatda hokimiyat nafaqat kuch bilan, balki manipulyatsiya va taklif bilan ham buni amalga oshira oladi.

ABSTRACT. The use of euphemisms in the mass media to influence the minds of native speakers is characteristic of all language cultures. Because in modern society, power can do this not only by force, but also by manipulation and suggestion.

Key words: Evfemistik kodlash, grafik, fonetik, morfologik, leksik-semantik va sintaktik, manipulyatsiya, Grafik evfemizmlar.

Evfemistik kodlash tilning grafik, fonetik, morfologik, leksik-semantik va sintaktik darajalarida amalga oshiriladi. Ro'yxatdagi til darajalarini manipulyatsiya qilish potentsiali har xil va qabul qiluvchining ongiga ta'sir qilish uchun ishlatiladigan vositalarga bog'liq. Evfemizmlar lingvistik jihatdan universal bo'lganligi sababli, evfemizmlarning manipulyatsiya ta'sirining tabiati va mexanizmi ham o'zbek, ham ingliz tillarida o'xshash deb hisoblashga asos bor.

Yuqoridagi evfemizm taksonomiyasi mualliflari evfemizmlarning grafik usullarini ajratib ko'rsatmaganlar. Tilshunoslar grafik evfemizmlarning qo'llanilishini kamdan-kam holatlarda tilga oladilar (Macaulay 1994; Sannikov 1999, Toroptseva 2003) va ularni biroz o'z ishlarida salbiy baholat o'tganlar. V.Z. Sannikovning fikricha grafik til vositalari yordamida tuzilgan evfemizmlar evfemizmning eng kam o'rganilgan va olimlarni e'tiborini tortgan turi deya baholaydilar. [Sannikov

1999;465].Evfemizmnining grafik usullariga o'rtadagi so'zlarni qoldirib ketish-sinkopatiyalar (us..l,s...f) yoki so'z oxiri –apokoplar (w....;g..../..)lar kiradi.Bu holatlarda balkim yozma so'zlarni ham ellips bilan almashtirish mumki [Sannikov 1999;465].Grafik evfemizmlarni o'z ichiga olgan matnni ellipsis shaklida talaffuz qilishda so'zlochi standart texnikadan foydalanishi kerak va evfemizmlarni amalga oshirishi fonetik darajada mukammal qo'llanilishi lozim.

Grafik evfemizmlar bosma matnda so'kinish so'zlarini ifodalash uchun ham qo'llaniladi.Ingliz tilidagi qo'pol so'zlar odatda evfemistik four letter wordda (to'rt harfli so'zlar)deb ataladi,chunki XVIII asrdan boshlab ular qisman badiiy adabiyotda yulduzcha bilan almashtirilgan va faqat harflar soni aniq ko'rsatilgan (H....,s....)

R.Makoley grafik shifrlash haqida shunday fikrlash haqida shunday fikr bildiradi.”*Presumably everyone reading them knew what words these forms represented,but by having them disguised in this way it was possible to pretend that they were not actually there*”

Media tilida grafik evfemizmlar kamdan-kam hollarda qo'llaniladi va qo'pol so'zlarini o'z ichiga oladi.

“*Awards shows have caused indecency problems for networks in the past.Rock star Bono uttered the word “f***”on NBC’s broadcast Globe awards.Cher used the during the 2002 Billboard Music Awardson FOX,and Nicole Richie said both “f***”and “5***” on FOX’s broadcast of awards show the following year*”
“(Mukofot topshirish marosimlari o'tmishda qo'pol so'z ishlatgan teleradiokompaniyalar uchun muammo tug'dirgan. Rok yulduzi Bono NBS telekanalining 2023- yilgi “ Oltin globus “ ko'rsatuvida “ f***” so'zini ishlatgan. 2002 (FOX) va Nikol Richi ikkalasi ham “men**” deb aytganlar va keying yilgi FOX TV mukofotlari shousida “c***”) [Macaulay; 1994;103]. (<https://www.zap2it.com/tv/news/zap-emmysfcccomplaint,> 0,3889828.story?call=zap-tv-mainheadline).

Ommaviy axborot vositalari tilida grafik evfemizmlarning kamdan-kam qo'llanilishi “sariq matbuot” deb ataluvchi nashrlar va internetda qo'pol gaplarni

yumshatishga hojat yo'qligi bilan bog'liq. Aksincha, kasddan janjal va xabarnig odobsizligi tinglovchilar e'tiborini jalb qilishning bir usuli hisoblanadi. Bunday so'zlar va iboralar og'zaki va yuqori darajadagi o'z -o'zini senzura bilan tavsiflangan rasmiy ommaviy axborot vositalarida (ularning evfemistik grafik shakliga qaramay) qabul qilinishi mumkin emas. Masalan, markaziy va mahalliy teleradiokompaniyalar rahbariyati uzoq vaqtdan beri Oleg Gazmanovning "Yangi shafaq" (Новая заря) qo'shig'ini efirga uzatishdan bosh tortgan, undan nomaqbul qofiyalar talaffuz qilinmagan, ammo bu so'zlar shama bo'llishi mumkin deya xisoblangan.

Vatanimiz keng.

Prezident oliy – otamiz, Ming yil o'g'irlash mumkin edi, Lekin bir kun keladi...Shu sababli, ko'shiq faqat televizor yoki radioga qaraganda kamroq senzura ega bo'lgan internetda tarqatilgan. Biroq, rasmiy internet saytlarida moderatorlar so'kish so'zlaridan foydalanishi taqiqlaydi va saytga tashrif buyuruvchilarni evfemizmlarga (jumladan, grafik) murojaat qilishga undaydi, Shunday qilib, forumning birinchi qoidasiga ko'ra, Portugal tilini sevuchilar sayti adminlari quyidagilarni e'lon qilishdi.

*“ Ingliz tilida so'kinishga oid so'zlarini ishlatmanganingiz maqul. Agar bu Portugal tilidagi tegishli so'zning tarjimai bo'lsa, evfemizmlardan foydalaning yoki o'xshash so'zlarni yulduzcha bilan belgilang ****”. ([http://community, livejournal.com/portugues_ru/profile](http://community.livejournal.com/portugues_ru/profile)).*

Bundan tashqari, uyali aloqa opertatorlari Internet orqali yuborilgan SMS xabarlar uchun avtomatik senzurani o'rnatganliklari bizga ma'lum.

“ UMS tarmog'ida “qo'pol” so'zlar yulduzchalar bilan yashirilgan, Beeline esa aniq bu so'zlar evfemizmlar bilan almashtirilgan. (<https://vyvyvyv.admarket.uz/print/13165>)

Grafik darajada amalga oshirilgan evfemizmlarning manipulyatsiyasi juda kamdir. Grafik evfemizmlar so'zlarning ma'nosini yaxshilay olmaydi, shuning uchun ular www.tadqiqotlar.uz

faqat rasmiy ravishda taqiqlangan soʻzlarni “maskalashi” mumkin.

Zamonaviy Evfemistik soʻz yasashida soʻzlarning shaklini oʻzgartirishning turli usullari muhim rol oʻynaydi. Buning sababi shundaki, “ soʻzning oʻzi emas balkim ikkinchi tabu hisoblanadi, chunki uni hayotdan va shuning uchun tildan olib tashlash mumkin emas, bu mazmunning oʻziga xos lingvistik shaklidir”. [Vidlak 1967;278]. Soʻzlarning fonetik oʻzgarishi soʻzlovchiga taqiqlangan tushunchaning maʼnosiga ekvivalent maʼnoni ifodalash imkonini beradi, bunda qabul qiluvchining salbiy reaksiyalaridan (nafrat, qoʻrquv, norozilik, gʻazab) ifodalanadi. Nutqni evfemizatsiya qilishning fonetik usuli tovush analogiyasidir. Bu atama A.M. Katsev tomonidan ishlab chiqilgan [Katsev 1988;36]. Tilshunoslikda taqiqlangan soʻzlarni yaqin tovushli evfemizmlar bilan almashtirish uchun umumiy qabul qilingan atama yoʻqdir.

V.P.Moskvin esa “paronimlarni almashtirish” atamasini taklif qilgan [Moskvin 2001; 65], J.Nieman va K.Silver esa bu usulni “nutqning buzilishi” deb atashgan [J.Nieman K.Silver 1990,56]. B.Uorren – “ fonema oʻzgartirib, ularning tabu sohasi maʼnosidan chalgʻituvchi taʼsiriga hissa qoʻshadi. Ushbu ovozli evfemizm vositasining doirasi cheklangan. Ovozli anaogiyalar, birinchi navbatda, haqoratning evfemistik oʻrnini bosuvchi soʻzlarni yaratishda qoʻllaniladi, shuning uchun suhbatdoshga aytilganlarni qoʻpol yoki haqoratli soʻzlarni aytmasdan aniq yetkazishi mumkin. Shuning uchun inglizcha-ruscha tabu lugʻati va efemizmlari lugʻati va evfemizmlari lugʻati ataylab buzib koʻrsatuvchi soʻz shakllari (ferk firk, fig-fig, flame, flick, flop, flub, frank, funk) natijasida hosil boʻlgan qoʻpol f*ck uchun toʻqqizta evfemizmni tuzatadi.[Kudryasev Kurapatkin 1993]. Oʻxshashlikning tovush usullarim ayniqsa, ingliz tilida gʻayritabiiy kuchlarning evfemistik nomlarini shakllantirish uchun ham faol qoʻllaniladi. Britaniyada Xudoning ismini eslab qolish gunoh hisoblanadi va bu tushuncha uchun turli fonetik oʻzgarishlar yordamida koʻplab evfemizmlar mavjud: “God”(Xudo) soʻzi oʻrniga Jeez, Jings, jiggers, “Chris” (Xristos) soʻzi oʻrniga Chris, cripes, crikey [Sarayeva, Reunova 200;35]

So'z tovushining o'zgarishi, bir tomondan, berilgan so'zning tabii so'zlarga mansub bo'lgan tizimga mansub emasligi, ikkinchi tomondan, uning so'zsiz tizimga mansubligi ko'rinishini hosil qiladi. Bugungi kunda odamlarning nutqi va xatti-harakatlarida diniy tarkibiy qismning zaiflashishi bilan, asosan til an'analari tufayli g'ayritabiiy kuchlar nomlarining evfemik o'rnini bosuvchi so'zlar qo'llanilmoqda, ammo ular tabii so'zlar bilan almashtirilishga mo'ljallanilmagan. Ommaviy axborot vositalari tilida nutqni tovushli analogiya sifatida evfemik tarzda ifodalash usuli juda kam uchraydi. Biz quyidagi misolda Las-Vegasdagi ommaviy qotillik haqidagi maqolada qotil Paddockning ukase bergan intervyuda shunday deydi.

<< U hech qachon qurol-yaroqqa qiziqmasdi. Buncha qurolni yig'ishning o'zi bo'lmaydi... Jin ursin, avtomatik vintovkalarni qayerdan oldi? >>, - deydi uning ukase Erik Paddock [<https://daryo.uz/k/2022/10/01/>]

Bunday holda, evfemistik almashtirish so'zlovchi tomonidan xurofiy qo'rquvsiz avtomatik ravishad amalga oshiriladi va u ishlatadigan boshqa so'zlar va iboralar bilan to'liq mos keladi.

S.Menshikovning "Gref Dumani aldab qo'ydi" nomli maqolasida so'z birikmasi bilan bog'langan evfemistik tovush o'xshatishning yanada qiziqarli holatini keltirgan. [Slovo 19.06.200]. Bir tomondan, to'g'ridan-to'g'ri nomzodlik qo'llanildi – Gref (maqolada Rossiyaning iqtisodiy rivojlanish vaziri German Gref haqida gap boradi), biroq, boshqa tomondan, chalkashtirmoq fe'lining leksik mosligi Gref familiyasi zamirida gunoh, jin, iblis kabi salbiy ma'noga ega so'zlar yashiringanligini ko'rsatadi. Ushbu so'zlarning har biri maqola sarlavhasiga osongina almashtirishi mumkin va muallifning kitobxonga kerak bo'ladigan bog'liqligini uyg'otadi. Ushbu misol kitobxonning fikrini nozik tarzda boshqaradi. S. Menshikov German Gref nomidan foydalanib, iqtisodiy siyosatga o'zining salbiy munosabatini bildiradi va maqola o'quvchilarini bunga yashirincha bosimini o'tqazadi.

imkoniyati birinchi navbatda uning ko'lami tavsilotlariga (g'ayritabiiy kuchlar nomidagi la'nat so'zlarni anglatadi) va ikkinchidan, aniqlik uchun uni cheklangan deb hisoblanadi. Biroq, yuqoridagi kabi alohida misollar hali ham evfemik tovush analogiyasining o'ziga xos manipulyatsiya salohiyatini namoyish etmagan.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fUnU7AgAAAAJ&citation_for_view=fUnU7AgAAAAJ:Y0pCki6q_DkC
2. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fUnU7AgAAAAJ&citation_for_view=fUnU7AgAAAAJ:IjCSPb-OG4C
3. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fUnU7AgAAAAJ&citation_for_view=fUnU7AgAAAAJ:ufrVoPGSRksC
4. Арутюнова Н.Д. Метафоро-лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 296.
5. Сеничкина Е.П. Эвфемизмы русского языка: Спецкурс. - М.: Высшая школа, 2006. - 151 с.